

„Новину“, як тепер доводить із залученням нових аргументів І. П. Єрьомін, Вишенський „виписав“ з якогось болгарського рукопису „на самому останньому етапі праці над „Книжкою“» (с. 313).

**Інші літературні сили православного
табору 1590-х рр. — Львів'яни.**

Про Стефана Зизанія тепер знаємо, що він був сином міщанина Івана Куколя з Потиліча, отже Тустановським брат його Лаврентій називався не через походження з Тустанович, а до Стефана це прізвище взагалі не мало відношення.

Тепер відомо, як закінчилося життя цієї видатної людини. У Вільні 15 жовтня 1599 р. він прийняв постриг під ім'ям Сильвестр у Святотроїцькому монастирі, але того ж року змушений був втекти звідси до Молдавії. За свідченням, що їх дали 28 серпня 1603 р. у рогатинському раєцькому уряді чернець Веніамін, коректор друкарні Балабана, і «намісник рогатинський» Іван Масловський, навесні 1600 р. Стефан-Сильвестр вийшов з Яського монастиря св. Сави у Волощині на прощу «до св. Юри» і на шляху на очах інших ченців був зарубаний «військом Михайловим» (Михайла Хороброго): *Ружицький Е.* Невідомий документ про смерть Стефана Зизанія // *Архіви України.* К., 1972. № 1. С. 64; Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні. С. 133—134. № 78. Цілком можливо, що під виглядом прощі Стефан-Сильвестр повертався до Львова, щоб продовжити боротьбу проти унії.

Літературу про Стефана Зизанія див.: *Махновець.* Давня... С. 349—352. Після виходу в світ цього бібліографічного посібника з'явилось кілька оглядових праць білоруських вчених: *Алексєтович Н. А.* Культурно-просвітительська діяльність братів Зизаніев // *Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии. Избранные произведения XVI — начала XIX вв.* Минск, 1962. С. 126—132; *Подокшин С.* Рационалистические и гуманистические идеи во взглядах Стефана и Лаврентия Зизаніев // *Вопросы философских наук. Материалы IX конференции молодых ученых Белоруссии.* Минск, 1965. Вып. 6: Философия. С. 230—236.

Уривки з «*Казання св. Кирила...*» за виданням К. Студинського передрукувала В. П. Колосова: *Укр. література XIV—XVI...* С. 249—253, 551—552.

Як письменник Юрко Рогатинець фактично не привертав увагу пізніших істориків літератури, натомість виступає як персонаж історичного роману Р. Іваничука «*Манускрипт з вулиці Руської*» (1979). Небагату літературу про нього зібрав Л. Є. Махновець (*Махновець.* Давня... С. 509—510).

«*Декларація братства Потієві*», яку Грушевський вводить у коло літературних пам'яток полеміки, потім, на жаль, не вивчалася саме як твір літератури, цікавий і своєю художньою формою: до спостережень, зроблених істориком, можна було б додати, зокрема, оригінальну інтерпретацію жанрової форми послання, „обернення“ автором (чи авторами) етикетних формул цього жанру («радоватися не глаголемъ!»).

«Розшифровуємо» такі посилання розділу: *Харлампович К.* Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви. Казань, 1898; Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. / Видав К. Студинський. Львів, 1906. Т. 1 (Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає комісія археографічна

Острозькі письменники кінця 1590-х років

«Апокризису» (тепер пишуть «Апокрисис») присвячено монографічну працю: *Яременко П. К.* Український письменник полеміст Христофор Філалет і його «Апокрисис». Львів, 1964 Тут багато запізненого на кілька століть антикатолицького та антиуніатського пафосу, взагалі характерного для «доперебудовних» праць цього літературознавця, обмаль нової аргументації (зокрема, на користь гіпотези Й Третяка про авторство Мартина Броневського), але досить прихованої компліції праць старих дослідників. П. К. Яременко рішуче заперечує твердження, що анонім написав твір на замовлення, отримавши за нього «село» Але що протиставляє він свідченням сучасників, наведеним і в Грушевського? Тільки «читання в серці» Філалета: твердження це суперечить «самому духові „Апокрисиса», його патріотичній пристрасності, ідейно-політичній заогорженості, переконаності». Зопалу відкинувши й саме протестантство аноніма, автор зрештою зупиняється знов таки на риторичному вирощенні питання: «Головне в тому, що Філалет сміливо виступає проти усякого гноблення...» І т. п. А втім, було з'ясовано, що польський текст «Апокрисиса» надрукував у Кракові антитринітарій Олександр Родецький: *Исаевич Я. Д.* Преемники первопечатника. М., 1981. С. 11. Думку С. Т. Голубева, підтриману згодом М. Возняком, що перекладачем «Апокрисиса» українською мовою міг бути Клірик Острозький, П. К. Яременко в авторефераті докторської дисертації приписує собі: *Яременко П. К.* Исследование украинской полемично-публицистической литературы конца XVI — начала XVII ст. ст. («Слово... о папах блудных», Г. Смотрицкий, Ст. Зизаний, Хр. Филалет, Клірик Острожский, «Пересторога»). Доклад о содержании опубликованных работ... К., 1966 С. 18.

Основна література про «Апокрисис»: *Махновець.* Давня .. С. 222—223, 593—595, 435—436 Уривки із староукраїнського перекладу за виданням ППЛ надрукували О. І. Білецький (*Білецький.* Хрестоматія .. С. 118—123) та В. С. Харитонов (Укр література XIV—XVI . С. 289—305, 554—555).

«Православним полемістом, закритим псевдонімом Гел. Діпмца», був, як з'ясував чеський дослідник Е. Шмурло, протестант Євстахій Гізель (*Исаевич Я. Д.* Преемники первопечатника С. 127—128)

Думці Грушевського про «колективність» постаті Клірика Острозького протистоять новіші гіпотези М. С. Возняка та П. К. Яременка. Перший ототожнює його з Іовом (Іваном) Борецьким (*Возняк М. С.* Письменницька діяльність Іова Борецького на Волині і у Львові. Львів, 1954. С. 64—68). Другий вважає, що за цим псевдонімом ховався Гаврило Дорофейович, відомий друкарський діяч кінця XVI — початку XVII ст. (*Яременко П. К.* Герасим Смотрицкий. С. 67, *Його ж.* Исследование украинской полемично-публицистической литературы. С. 19—20). Останню гіпотезу підтримав Я. Д. Ісаєвич, бо Гаврило Дорофейович був «кліриком, але не священником і не монахом» (*Исаевич Я. Д.* Преемники первопечатника. С. 13. Див. також: *Запаско, Исаевич* Пам'ятки... № 37, 44. С. 31—32). Треба зазначити, що творчість самого Гаврила Дорофейовича залишається практично невивченою Див.: *Коляда Г. І.* Гаврило Дорофеевич, український літератор XVII ст. // РЛ 1958 № 3 С. 49—59. У свою чергу, В. П. Колосова вважає «найвірогіднішим припущення про авторство Мелетія Смотрицького» (Укр. література XIV—XVI .. С. 552).

Бібліографію питання див.: *Махновець.* Давня . С. 434—436 Твори Клірика Острозького у скороченні передруковано В. П. Колосовою. Укр. література XIV—XVI. . С. 254—288, 552—554.